

Matuska Ágnes

„Ön hisz a valóságban?”

Bevezetés a *Tudomány, tudománypolitika, -menedzsment* című számhoz

Szerző

Matuska Ágnes a Szegedi Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézetének docense. Reneszánsz angol irodalmat és kultúrtörténetet, tolmácsolást és fordítást tanít. Kutatási területe a késő középkori és kora újkori angol dráma, elsősorban a reprezentáció, a metadráma és a komikum kérdései.

E-mail: magnes@lit.u-szeged.hu

„Ön hisz a valóságban?”

Bevezetés a *Tudomány, tudománypolitika, -menedzsment* című számhoz

A tudomány igazságainak társadalmi meghatározottsága körüli vita nehezen lehetne aktuálisabb egy olyan időszakban, amikor egyszerre visszhangzik a világsajtó a klímaváltozás veszélyeitől, és nő azoknak az aránya, akik egyáltalán nem hisznek a klímaváltozásban. ^[1] Alan Sokal – aki arról híresült el, hogy a humán tudományok konstruktivista irányzatait kívánta kompromittálni azáltal, hogy egy vezető folyóirat feltételezett szerkesztői szűrőin átjutva sikerült egy interdiszciplináris álcikket leközoľnie – a „science wars”, azaz a társadalom- és természettudományok között 70-es és 80-as években zajló vita egyik parázs pillanatában azzal próbálta észhez téríteni az ellenfeleit, hogy ha nem hisznek a valóságban, menjenek el a huszonegyedik emeleten lévő lakásába, és a toronyházból leugorva tapasztalják azt meg. ^[2] A helyzet mára mintha megfordult, de legalábbis összekeveredett volna: vajon mennyire kell hinnünk a klímaváltozásban ahhoz, hogy a bőrünkön érezzük, illetve mennyire kell hinnünk egy globális konspirációban ahhoz – vagy miben kell hinnünk egyáltalán –, hogy belássuk (mint ahogy a derék laposföld hívő Darrile Marble honlapjára feltöltött videókkal dokumentált, tudományos kísérletekkel igazolja): a föld gömbölyűsége csupán az ártatlan emberek megvezetésével világalumra törő titkos nemzetközi szövetkezet koholmánya? ^[3]

Klímaváltozás ide, lapos föld oda: a tudomány intézményeinek, képviselőinek társadalmi hitelessége csorbul, autonómiájuk világszerte tendenciózusan csökken, ezzel párhuzamosan viszont éppenséggel a társadalmi viták kereszttüzébe kerülnek. A helyzet kialakulásának háttere nehezen átlátható, és egy folyóiratszám nehezen is vállalkozhat a feltárásukra, néhány különösen problémásnak tartott kérdésre azonban rámutathat. Ahogy a felsőoktatás körüli vitákban igen gyakran, jelen számunk cikkeiben is vissza-visszatérő problémaként jelentkezik, hogy a tudomány malmi is egyre inkább gazdasági, mint tudományos alapon őrölnek. ^[4] (Bár ezt a képet a gazdasági hatalom hajtotta malmokról Shakespeare királydrámái is képesek lennének árnyalni, amennyiben a művészi ábrázolást relevánsnak tarthatjuk a valóság értelmezésében.) A tudomány társadalmi megítélésének kérdését azonban befolyásolják kevésbé szerteágazó és a tudósok által sokkal inkább feltérképezhető kérdések is. Egyre gyakoribbak a tudomány művelőinek panaszai a tudomány általuk működtetett és fenntartott rendszerével kapcsolatban. A meglévő intézményi struktúrák olyan helyzetbe kényszerítik a kutatókat, hogy esetenként már maguk is nehezen tudnak azonosulni munkájukkal vagy az elvekkkel, amelyek alapján munkájuk tudománypolitikai szempontból értékesnek vagy értéktelennek minősül. Ezek a struktúrák – elsősorban az egyetemek

és a tudományos akadémiai központok működése – az országok közötti különbségek ellenére annyit változtak az utóbbi évtizedekben (gondoljunk többek között csak az oktatók megváltozott szerepére, a fenntartói támogatások megváltozott logikájára – amelyek szintén felmerülnek a számunk tanulmányaiban), hogy sokakban felmerül a kérdés, vajon a változások közepette nem veszítettük-e el a lényegét. Ha létezett is olyan társadalmi intézmény, mint a szellem szabad művelését szolgáló egyetem, amely Victor Turner antropológus szerint az egyházakhoz és a művészeti tevékenységekhez hasonlóan liminoid, és így a társadalom hétköznapi működését megszakító, azt megújítani vagy éppenséggel átlelkesíteni képes intézmény, ^[5] nem egészen ugyanerről az intézményről beszélünk manapság, ha egyetemre gondolunk.

Terry Eagleton 2015-ben megjelent, nagy visszhangot keltett cikkében egyenesen az egyetem halálát jelenti be. ^[6] Eagleton – aki az 1980-as években tűnt fel mint meglehetősen provokatív és több területen is meghatározó munkákat publikáló, a tudományos közéletben is felszólaló szerző – az egyetemet (Turnerhez hasonlóan a művészetek mellett) a modern társadalom azon ritka színterei közé sorolja, ahol az uralkodó ideológiák alapos vizsgálat alá vethetők. Sajátosan ironikus stílusában azon kesereg, hogy az intézmény, amely Erasmust, John Miltont, Einsteint és a Monty Pythont adta az emberiségnek, „kapitulált a globális kapitalizmus kegyetlen prioritásai előtt”. Mint írja, a fiatalok nevelése, akárcsak a tömeggyilkosoktól való megvédésük, nem profit kérdése, hanem társadalmi felelősség. Miközben azonban az egyetem halálában a kritika halálát félti, a problémának csak az első részét fejt ki. Az egyetemi oktatók – mivel a rendszerben a gazdasági logika szerint mérhető teljesítményt, tehát publikációkat kényszerülnek produkálni – egyre kevésbé motiváltak a tanításban, ráadásul egy olyan kontextusban, amelyben az egyetemet profittermelő gazdasági intézményként igazgató tanárok menedzserekké, a hallgatók pedig ügyfelekké válnak. Ha nem az elképzeléseik szerint haladnak az ügyfelek, nincs profit, zárhat be a bolt.

Bármennyire is egyetérthetünk abban Eagletonnal, hogy általában az egyetemnek – és mint egy helyütt maga is kiemeli: a humán tudományoknak különösen – abban rejlik a potenciális társadalmi haszna, hogy lehetőséget nyit a kritikára, ezzel még nem foglalkoztunk a probléma második részével. Bár a humán tudományok körüli vitákban a humán tudományok válságával kapcsolatban Eagletonhoz hasonlóan sokan mások is azt hangsúlyozzák, hogy a kritika intézménye került veszélybe, talán belátható, hogy egyúttal veszélybe került az értékmegőrzés központi intézménye is, ahol az értékekről folytatható vita, és olyan értékeknek is van esélye érvényesülni, amelyek nem rendelkeznek közvetlen gazdasági haszonnal. Az oktatásban, sőt a nevelésben még inkább, ^[7] az értékek közvetítésére és átadására, nem pedig megkérdőjelezésére tevődik a hangsúly. Noha a tudomány társadalmi rangjának megtépződése, közmegítélésének ambivalenciái nem egyetlen okra vezethetők vissza, a helyzeten nem segít, hogy a jelenlegi felsőoktatási struktúrák jellemzően nem az oktatási, hanem a kutatói (azaz publikációs) munkát veszik mindenféle előléptetés alapjául, és bár a tudósok (tudományos-) közéleti szerepe a rendszer fenntartásához elengedhetetlen, nehezen vagy egyáltalán nem elszámoltatható. Ha hitelesek kívánunk maradni, kénytelenek vagyunk saját értékeinket újrafogalmazni és azokat jobban

képviselni. Kicsit előre szaladva a jelen, rendhagyóan heterogén tematikus számunk cikkeinek következtetéseihez: érdekes módon ezek közé az értékek közé tartozik a hibázás lehetősége is.

Részben Eagleton idézett cikkére reagálva Rita Felski, amerikai irodalomtudós tesz kísérletet arra, hogy felsorolásszerűen meg is fogalmazza azokat az értékeket, amelyek szerinte segítenek a bölcsészettudomány társadalmi hasznát árnyaltan láttatni, kiemelve például az eltűnő dokumentumok, műtárgyak, értékek gondozását, annak megőrzését, ami látszólag ódivatú vagy irreleváns, a kommunikáció fontosságát, valamint az alkotás, a kompozíció olyan értelmét, amely kritika helyett az értékteremtést, az újragondolást, újraértelmezést, újraalkotást kívánja gyakorolni.

[8] Felski cikke rendkívül aktuális kérdéseket vet fel. Vajon képesek vagyunk-e a humán tudományok társadalmi beágyazottságát oly módon értelmezni, hogy felülemelkedünk a heroikus ellenállás és a becstelen behódolás dichotómiáján? – kérdezi. Akár hajlandó lenne az Eagleton (és mások) által központinak tartott kritika fogalmát is feláldozni – következetességének és radikalizmusának glóriájával együtt –, és a kritika gyakorlása helyett szimplán egyet nem érteni. Úgy érzem, Felski valami nagyon lényegeset fogalmaz meg, olyasmit ami nem csupán a bölcsészettudomány társadalmi megítélésén javíthatna, hanem társadalmi közérzetünkön is: hasznunkra válna a kritika olyan formáinak művelése, amelyek nyitottabbak arra, hogy az egyet nem értést empátiával vegyítsék, és amelyek inkább dialógusképesek, nem pedig diagnosztikusak. Nem véletlen, hogy bevezetőjéből egy újfajta társadalmi felelősség, sőt talán egy olyan újfajta tudósszerep rajzolódik ki, ahol a tudósok munkájának funkciója, értéke, szükségessége és társadalmi beágyazottsága – az utóbbi szükségyszerű dilemmáival együtt – sokkal nyilvánvalóbb, mint korábban. Nehezebbé is válik ugyanakkor a helyzet, mert ha eddig mindenki a háza táján igyekezett söpörni, most azzal szembesülhet, hogy a háza egy sokkal tágasabb és szélesebb táj része, mint eddig gondolta.

Az említett cikket Felski a *New Literary History* főszerkesztőjeként annak apropóján publikálta, hogy az aktuális szám a Bruno Latour munkásságának szentelt konferencia előadásait tartalmazta, különös tekintettel Latour szövegeinek a humán tudományokat érintő vonatkozásaira. Latour, aki ma a világ leggyakrabban idézett tudósainak egyike, a fent említett, tudományterületek között dúló vita idején tűnt fel a *Laboratory Life* című művével, amelyben antropológiai szempontok szerint elemzi a tudósok viselkedését napi munkájuk során, és emberi cselekvésekre lebontva mutatja be a tudományos igazságok létrehozásához szükséges intézményes működést, a működtetéshez szükséges viselkedésmintákat. [9] Az összes társadalmi konstrukcionista felfogású munkához hasonlóan ez a kötet is értelmezhető úgy, mint a tudomány hitelességét aláásó támadás, mivel nem azt a képet sugallja, hogy a tudományos tények valahol kívül, mindentől függetlenül léteznek, és pusztán le kell olvasnunk őket, hanem azt mutatja be, hogy meglehetősen komplex apparátusok szükségesek ezeknek a tényeknek a létrehozásához, hitelesítéséhez és fenntartásához. Nem Alan Sokal az egyetlen, akinek szemében egy ilyen álláspont magát a valóság valóságosságát kérdőjelezi meg.

A bevezető címében szereplő mondatot („Ön hisz a valóságban?”) egy tudományos konferencia résztvevője szegezte Latournak, miután aggodalmaskodva félrevonta, hogy négy szemközt

beszélhesse meg vele a kérdést, és nagy megkönnyebbülést mutatott, amikor Latour nevetve, bár a kérdésen és a kérdezés módján megrökönyödve igennel válaszolt. A *Pandora's hope* című esszégyűjteményének előszavában, ahol beszámol az esetről, Latour eltöpreng azon, hogy milyen szörnyetegnek láthatta őt kérdezőpartnere, és hogy micsoda megrendítő szellemi nyíltságra és bátorságra vallott maga a tény, hogy egy ilyen szörnyeteget, aki látszólag a teljes tudományos apparátust veszélyezteti, egy általa kezdeményezett magánbeszélgetésen egyáltalán kérdezni merje. ^[10] Míg karrierjének elején Latour munkája sokak szemében tudományellenes sarlatánságnak tűnhetett, a mára sok szempontból átalakult helyzetben (gondoljunk csak a „post-truth” kifejezésre, amelyet az Oxfordi Egyetem által fenntartott *Oxford Dictionaries* 2016-ban az év nemzetközi kifejezésének kiáltott ki ^[11]) pontosan annak a lehetőségét teremtheti meg, hogy belássuk a tudomány működésének társadalmi mechanizmusait, és felismerve felelősségünket azok működtetésében és hitelesítésében, legjobb tudásunk és lelkiismeretünk szerint próbáljunk eljárni. ^[12] Ennek akadályait azonban nem csak a tudományos világon kívüli tényezők jelentik, mint a kutatási pénzek elosztását befolyásoló politikai és gazdasági erők, hanem azok a teljesítményelvű, tudományértékelő rendszerek is, amelyek éppen a tudomány tisztaságát és hitelességét hivatottak volna biztosítani, és azok az egyetemmel szemben támasztott gazdasági elvárások, amelyeknek megfelelően, mint Eagleton is sugallja, az egyetem módszeres megszüntetéséhez járulunk hozzá.

Mint a számunkban megjelenő cikkekből is kiderül, a sorban elől járnak a publikációk körüli problémák, hiszen – különösen a bölcsészettudományok terén – sokak számára ez tűnik annak a produktumnak, amely a kézzelfogható társadalmi haszon kívánalmát teljesítheti, annak ellenére, hogy az egyetemeken dolgozó kutatók nyilvánvalóan mással is foglalkoznak (és máshogy is hozzájárulnak a társadalom egészséges működéséhez), például bírálatokkal, oktatással, sőt neveléssel vagy a tudomány eredményeinek kommunikációjával a szűkebb közösségen belül, illetve közérthető módon a szélesebb társadalom felé. Míg Eagleton azon viccelődik idézett cikkében, hogy néhány évtizeddel ezelőtt az oxfordi professzorok számára maga a publikációs gyakorlat számított szinte rangon alulinak (feltehetően a tevékenység túlságosan földhözragadt, nem gentlemanhez méltó volta miatt), elgondolkodtató, hogy egy más értelemben a konferenciárésztvételt tartotta szintén rangon alulinak egy magánbeszélgetésen egy nemzetközi hírű irodalomtörténész. Ráadásul nem is provinciális konferenciákról beszélt, hanem egy európai tudományos társaságokat tömörítő ernyőszervezet nagygyűléséről, ahová csak azért ment el, mert plenáris előadónak hívták. Saját bevallása szerint kiábrándítónak találta, hogy ezen és a hasonló konferenciákon a szekciók zöme érdektelen, partikuláris kérdésekkel foglalkozik, annál is inkább, hogy a konferenciadolgozatoknak jellemzően nincs más tétje, mint valamely divatos elmélettel olyan művet értelmezni, amelyet ilyen kombinációban még nem értelmeztek. Az eset nagyjából egy évtizedes, azóta már egyre több olyan konferenciáról hallhatunk, ahol a résztvevők akár a kommunikáció látszatát sem kívánják fenntartani; saját előadásuk után elsietnek az előadásuk egyetlen valódi céljával, a megtartást igazoló dokumentummal, amelyre ironikus módon éppen a tudományos intézmények működésébe történő integrálásuk miatt van szükség.

Bár ostobaság lenne azt az oxfordi korszakot visszasírni, amelyet Eagleton fentebb idézett cikkében úgy jellemez, hogy pár évente egy-egy cikk a portugál nyelvtörténet bizonyos aspektusairól még éppen megengedettnek számított, látható, hogy az írott tudományos munkák kommunikációs értéke a konferenciákhoz hasonló módon devalválódik a szaporodásukkal. Aki szerkesztőként alapos javításra, módosításokra tett javaslatokkal küldött már vissza szöveget potenciális szerzőnek, manapság jó eséllyel találkozhatott azzal a kiábrándító kifogással, hogy máshol javítások nélkül is publikálható a munka. A kifogás másik része, miszerint a szerzőnek nincs ideje a javításokra, általában a szerkesztők számára is ismerős helyzetet idéz. Hogyan lehet hát orvosolni azt az öngerjesztő folyamatot, amelyben a tudományos előrehaladás legfontosabb fokmérője a publikációk száma és az idézettség, de amelyben a publikációk növekvő tömege óhatatlanul az egyre silányabb eredmények halmazát is gyarapítja, tovább nehezítve az információk közötti kiigazodás lehetőségét? ^[13] Egyfajta megoldásnak kínálkozik az olyasféle manifesztumokban megfogalmazódó irány, mint amelyet a Harvard egyetemi kiadó bölcsészettudományi részlegének főszerkesztője fogalmazott meg egy bő évtizede, ^[14] és amely a „lassú étkezés” mozgalmának logikájára a „lassú írás” üdvösségét hirdeti. Ahogy a lassú étkezés a gyorsétkezést mint silány és örömtelen étkezési módot szándékozik leváltani meglehetősen sikerrel – a társadalmi javakból könnyebben részesülő szerencsések körében mindenképp –, úgy egy hasonló elgondolás a publikációk terén is újraírhatja azt, ami értéknek számít, nem utolsósorban a világban való lét abbéli örömet, hogy a világ dolgait szemügyre vehetjük. Waters az egyetemi publikációk amerikai helyzetének alakulását vázolja a tudománypolitikát befolyásoló, változó gazdasági realitások kontextusában, és bár azzal nem kell feltétlenül egyetértenünk vele, hogy a bölcsészettudományban máig központi tudományos műfajnak számító monográfiát érdemes lenne a szintén nagy múltra visszatekintő esszéivel leváltani, ^[15] nehéz vitatkozni azzal a véleménynel, hogy amiben pontosan tudósokként, bölcsészekként pedig még inkább hinnénk – a gondolatok árnyaltsága, telítettsége, valamint az írások stiláris, retorikai megformáltságának foka – egyaránt áldozatául esik a publikációs kényszernek.

Más, az amerikai egyetemi és tudományos berkeken belül befolyásos szerkesztőkkel összefogva Waters olyan szerkesztői szempontrendszer állított össze, amelynek pontjai (és egyáltalán a ténye) hasonló értékekről árulkodnak, mint amelyeket Rita Felski is megfogalmaz a tudósok társadalmi felelősségével kapcsolatban. A szempontok listájában négy tétel szerepel: az érthető nyelvezet, az esszék preferálása a tudományos cikkekkel szemben, a beérkezett írások tétjének megvizsgálása („Cui bono?”) és a folyóirat olvasóinak, nem pedig a szerzők karrierjének szolgálata. Bár egy folyóirat részéről meglehetősen furcsa elképzelés a szerzők igényeinek háttérbe szorítása, különösen egy olyan közegben, ahol nagy eséllyel, bár valóban nem feltétlenül szerencsés módon a múltbeli és a leendő szerzők teszik ki az olvasóközönség jelentős részét, fontos a felvetés, hiszen eszünkbe juttatja megnyilvánulásaink kommunikációs tétjét – amelynek híján a tudományosságot sem a latouri konstruktivista értelemben, sem az Eagleton által leírt könyörtelen gazdasági logikával (vagy az e mögé rejtőző ideológiai megfontolásokkal) szemben nem lehet megvédeni.

Reményeink szerint jelen számunk írásaival sikerül hozzájárulni az itt vázolt helyzet

mindannyiunkat érintő dilemmáinak tudatosításához, pontosításához, továbbgondolásához. Bár a tanulmányok más-más szempontokat érvényesítenek, így is kirajzolódnak a legfontosabb problémák és néhány iránymutatásként is megfontolandó gondolat. A cikkek sorát indító három interjú közvetlenebbül a film és a vizuális kultúra területével foglalkozik, ^[16] ám számos ponton mutatkoznak átfedések a többi cikk által taglalt jelenségekkel, és a közös kontextus is körvonalazódik. Dana Polan például az említettekkel összhangban szintén a publikációk tétjét, a szövegeknek értelmet adó metadiskurzus és a diskurzusnak otthont adó közös platformok szükségességét emeli ki. A tudósok széles látókörének fontossága mellett érvel a beszűkült szakosodással szemben, részben ehhez kapcsolódva említi a hibázás fontosságát és a bürokráciával küzdő tudósok kutatói és oktatói szerepét mint az egyetemi lét különféle, de nem egyformán értékelt aspektusait. Polanhoz hasonlóan a részterületek közötti párbeszédet és az átfogó megközelítések hiányát említi Casetti is a következő interjújában, ahol a valóság képeken keresztül történő megismerése révén, valamint a képek világa és a valós világ közötti határ dilemmája kapcsán Latour neve is felmerül. A panoráma-fantazmagória, dokumentum-fikció és a Lumière-Méliés párhuzamos ellentétpárok kontextualizálásával az ellentétek újradefiniálásának lehetőségét is felmutatja, amit akár úgy is értelmezhetünk, mint az ismert nézetek árnyalt újraértelmezésének példáját. A Hediger-interjúból kirajzolódó példa a német filmtudomány egyetemi intézményesüléséről sokak számára tanulságos lehet, hiszen egy különböző háttérű szakembereket felvonultató diszciplína kialakulásának állomásait és kulcsszereplőit azonosítja (akik között a feminista elméletek, filozófia, anglisztika, germanisztika, pop kultúra és szemiotika képviselőit említi), egyaránt kitérve a területek együttműködésének lehetőségére és óhatatlan buktatóira. Tanulságos példa továbbá az olvasók nevelésére, a tág értelemben vett tudományos közösség megteremtésére a Frankfurter Allgemeine Zeitung említett tudományos rovata: társadalmi láthatóság, elszámoltathatóság, a tudományterületek közötti információáramlás kérdéseiben irányadó módszert kínál. Legégetőbb feladataink megfogalmazása szempontjából különösen elgondolkodtató ugyanakkor, hogy Hediger a lap jövőjét aggasztóbbnak gondolja, mint a humán tudományok válságos helyzetét.

A számos átfogó, szerteágazó problémát felvető írás között meglehetősen konkrét és rendkívül aktuális kérdéseket taglal Rusvai Mónika tudománymetriáról szóló cikke. Kétkedhetünk abban, hogy a tudománymetria valóban jól segíti-e azt a célt, amelyet szolgálni hivatott (mondjuk ha afele tolódik el a kép, hogy inkább tudománymetriailag releváns, nem pedig más szempontból értékes tudományos eredményeket próbálunk létrehozni, lásd számunkban a neveléstudomány, valamint a szervezetelmélet diskurzusából hozott példákat Molnár D. és Hensel-Glinka cikkében), ^[17] addig azonban, amíg a rendszer működésének alappillére a publikációk száma és vonatkozó kvantitatív adataik, az egyik legjobb dolog, amit tehetünk, a rendszer lehetőség szerinti finomítása. Erre tesz javaslatot többféle lehetőség és modell felmutatásával Rusvai cikke. ^[18]

Richard Grusin tanulmánya a digitális bölcsészet kapcsán gondolkodik arról hogyan és milyen következményekkel gyűrűzött be a bölcsészettudományba a piaci hasznosság szempontja, erre hogyan hatott, hogyan tette láthatóvá a jelenséget a digitális bölcsészet. A baj szerinte nem annyira

az, hogy a felsőoktatás értékét gazdasági szempontok határozzák meg, sokkal inkább maga a neoliberais gazdaságpolitika a probléma, hogy az egyetemi kontextusban is utilitarista szempontokat kell előre venni. Amíg az egyetemi vezetők, jogalkotók úgy látják, hogy a felsőoktatás egyetlen célja a jelenlegi (vagy jövőbeli) munkahelyek betöltésére képezni a hallgatókat, addig egyetemi dolgozókként különösen fontos látnunk, hogyan vagyunk képesek prezentálni az általunk ezzel szemben képviselt értékeket. Mai magyar kontextusban is rendkívül aktuális, amiről beszél – ha arra gondolok, hogy a saját intézményemben a futó pályázatok nagy része a digitális bölcsészethez kapcsolódik, illetve annak az itteni körülmények között megvalósítható, sokszor szegényes verziójához (mooc-jellegű kurzusok fejlesztése, digitális tankönyvek írása, okostáblák használata).

Az interdiszciplinaritás kérdéseit feszegetve Farmasi Lilla cikke azt járja körbe, hogyan lehet értelmezni, áthidalni a két világ, a két tudományos diskurzus közötti szakadékot – azzal együtt, hogy a két világ szembeállításánál a természettudományok ellenpárja nem mindig feltétlenül a bölcsészettudományok, hanem a művészetek. A két terület ötvözésére hoz példát a narratív elméletek helyzetének dinamikus változásainak vázolásával, az idegtudomány és a humán tudományok együttműködési lehetőségein, konkrétan pedig a neuroregény műfaján keresztül. Felmerülnek itt is a tudományterületek átjárhatóságának intézményes aspektusai, valamint – a megismerés tudományos és művészi formái kapcsán – különféle elképzelések arról, mit tartsunk az intuíció szerepéről, annak fontosságáról a tudás előállításában.

Molnár D. Éva cikke sajátosan konkretizálja azt a problémát, amely több cikkben is felmerül: az oktatás háttérbe szorul a kutatás javára. A neveléstudomány sokkal közvetlenebbül kapcsolódik az oktatás kérdéséhez, mint az eddig felmerült diskurzusok, és (különösen, ha a közoktatásban szereplő tárgyak neveléstudományi vonatkozásaira gondolunk) sokkal inkább interdiszciplináris. Nehezen is tud vele mint kezdeni a tudományos rendszer: mint a cikkből kiderül, a tudományági besorolása meglepő fordulatokat élt meg. Talán nem meglepő, de sajnálatos, hogy bár ezen a területen a közoktatás kapcsán jobban tarthatja magát az a nézet, hogy nem pusztán a piacra, hanem a társadalmi együttműködésre és felelősségvállalásra való felkészítés a cél, mégis könnyen előtérbe kerülnek egyéb szempontok rovására az oktatási ipar gazdasági szempontjai. Az egész felsőoktatást érinti a cikk által felvetett dilemma: a jó kutató vajon jó tanár-e? Megfontolandó az a kérdés is – mivel a kutatás társadalmi szükségességét és szerepét egy másfajta modell esetleg jobban láttathatja –, hogy valóban akkor járunk-e el legjobban, ha a nevelélméleti kutatást (vagy egyáltalán a kutatást) pusztán a felsőoktatásban és a kutatóintézeteken belül tudjuk elképzelni?

A következő tanulmányban, amely szervezetelmélettel és menedzsmentelmélettel foglalkozik, látszólag még inkább eltávolodunk a bölcsészettudományoktól, viszont itt láthatjuk leginkább, miért nem tesz jót a közvetlen gazdasági haszon számonkérése a tudománynak: mert eredetileg sem erre találták ki, akkor sem, ha az adott tudományterület történetesen a gazdasági haszon előállításának körülményeivel foglalkozik. A cikk arra mutat rá, hogy a tudományterület társadalmi legitimációs közösségei heterogének, nem is egészen átjárhatók, és a különféle összeegyeztethetetlen elvárások miatt – a már említett módokon – devalválódnak a kutatások:

fragmentált, behatárolt jelenségek, társadalmilag jelentéktelen problémák vizsgálatával.

Zárszóként egy anekdota: 2019 áprilisában folyóiratunk főszerkesztőjével Washington DC elegáns, Georgetown negyedének kertvárosában sétálva – ahol többek között Julia Child, John és Jackie Kennedy, sőt Elizabeth Taylor is élt – olvassuk a helyiek által a családi házak bejárata elé amerikai szokásra kihelyezett világnézeti hirdetőtáblákat. „Science is real”, a tudomány valós – szól a számomra leginkább elgondolkodtató. Hirtelen azt találtam rá mondani: nem egészen, de a jelenleg zajló vitában én is ezt vallanám. Jelen számunk reményeink szerint ahhoz tud hozzájárulni, hogy bár belátjuk: a tudomány különféle társadalmi intézmények által fenntartott, legitimált és alakított gyakorlat, lehetőség szerint mégis úgy tudjuk művelni, hogy azt legjobb tudásunk és szándékunk szerint hitelesnek érezhessük, hiszen a fenntartásában, legitimálásában és alakításában magunk is részt veszünk. És bár, mint Latour is írja, a valóságnak nincs szüksége arra, hogy higgyünk benne, közvetetten a jövő alakítása is a felelősségünk. A cikkekhez jó olvasást, és ami egyre fontosabbnak látszik: közös, vitatkozás-beszélgetős gondolkodást kívánunk.

Jegyzetek

1. 2008 és 2017 között drasztikusan (50%-ról 37%-ra) csökkent azoknak az amerikai konzervatív republikánusoknak a száma, akik hisznek a globális felmelegedés jelenségében. Kofman, Ava: Bruno Latour, the Post-Truth Philosopher, Mounts a Defense of Science. *New York Times Magazine*, 2018. október 25. URL: <https://www.nytimes.com/2018/10/25/magazine/bruno-latour-post-truth-philosopher-science.html>
2. A Sokal-ügyet leleplező cikkében olvasható: Sokal, Alan: A Physicist Experiments with Cultural Studies. *Lingua Franca*, 1996. május-június, 62-64.
3. A laposföld-hívókról, többek között Marble előadásáról, amelyet a hívók 2017-es, Dél-Karolinában tartott konferenciáján tartott, alapos cikket közölt a *New Yorker*-ben Alan Burdick. Burdick, Alan: Looking for Life on a Flat Earth. *New Yorker*, 2018. május 30. URL: <https://www.newyorker.com/science/elements/looking-for-life-on-a-flat-earth>
4. A kérdéshez lásd András Csaba cikkét: Ki kell purgálni a kapitalizmust a szellemtudományokból. *Apertúra*, 2018. ősz. URL: <https://www.apertura.hu/2018/osz/andras-ki-kell-purgalni-a-kapitalizmust-a-szellemtudomanyokbol/>
5. Turner, Victor: Liminal to Liminoid, in Play, Flow and Ritual. *Rice University Studies: The Anthropological Study of Human Play*, 1974. 60.3. 53-92.
6. Eagleton, Terry: The Slow Death of the University. *The Chronicle of Higher Education*, 2015. április 6.
7. Az angol *education* kifejezés mindkettőre vonatkozhat.
8. Felski, Rita: Introduction. *New Literary History*, 2016/2, 3. 215-229.
9. Latour, Bruno és Steve Woolgar: *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills, Sage Publications, 1979.
10. Latour, Bruno: *Pandora's hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1999. 2.
11. 'Post-truth' declared word of the year by Oxford Dictionaries. *BBC News*. 2016. november 16. <https://www.bbc.com/news/uk-37995600>
12. Latour tudománypolitikai szerepéről lásd Ava Kofman fent idézett cikkét.
13. A nyugati társadalmakban ráadásul a bölcsészettudományok a gazdaság működéséhez kézzelfogható

módon talán éppen a publikálási iparágon keresztül járulhatnak hozzá legjelentősebben – bár a folyóiratok kiadásából, egyetemi tankönyvek előállításából származó haszon jellemzően nem a szerzők és a szerkesztők bankszámláján torlódik fel. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy kevesebbet (vagy az értékelések esetében akár semmit sem) nyomnak a tudományos latban az egyes területeken megjelenő munkákat áttekintő, több monográfiát vagy akár egy egész alakuló diskurzust számba vevő recenziók vagy a publikálatlanul maradó, de az intézményes működéshez szükséges értékelések, amelyek megírása lényegesen nagyobb energiákat emészt fel, mint az említett „primér szöveg egy újabb elméleti megközelítés szempontjából” kombináció.

14. Waters, Lindsay: A Call for Slow Writing. *Inside Higher Ed*, 2008. március 10. URL: <https://www.insidehighered.com/views/2008/03/10/call-slow-writing>
15. A kérdés aktualitása ugyanakkor abból is nyilvánvaló, hogy nemrégiben egyetemi oktatóként egy olyan kérdőívet kaptam a Cambridge-i Egyetemi Kiadótól, amelyben arról kérdezték a válaszadókat, hogy miben látják a monográfia hasznát, például szerzőként, oktatóként vagy potenciálisan a monográfiákra támaszkodó kutatóként.
16. A szerkesztőség köszönettel tartozik Daniel Fairfaxnek, aki az eredeti interjút készítette és közölte, és támogatólag járult hozzá az interjúk magyar nyelvű megjelenéséhez.
17. Sok szempontból szimpatikus számomra az a gyakorlat, amely amerikai egyetemeken az új kollégák felvételét megelőzi. Mivel a megírt PhD dolgozaton kívül valójában nincs vagy nem feltétlenül van publikációs követelmény (részben talán azért, mert nem elvárt, hogy az elfogadottnak tartott és meglehetősen szigorú publikációs szűrőkkel rendelkező, rangos folyóiratokban doktoranduszok publikáljanak – míg a magyarországi doktori iskolában már a fokozat megszerzéséhez akár 5 publikáció is szükséges), a fiataloknak a doktoriját, az idősebb pályázóknak pedig a könyvét, könyveit és cikkeit olvassák el a bizottsági tagok. Az önéletrajzban felsorolt tételek nem téveszthetnek meg senkit, sem semmilyen, látszólag objektív, külső, mérhető szempont, hiszen a döntő érvet az jelenti, hogy a jelöltet alkalmazó tudományos közösség az adott intézményben jó minőségűnek találja-e a munkát vagy sem. A gyakorlat jelentős hátránya ugyanakkor, hogy pályázati időszakban a szenior kollégák más sem csinálnak, mint a pályázók munkáit olvassák – és attól félek, ettől még csak nem is emelkedik a tudományos munkák átlagos olvasóinak végtelenül szegényes, általában 10 olvasónál többre nem becsülhető száma.
18. A témának egy sajátos és egyre gyakrabban említett aspektusát, az open science kérdését kontextualizálja: Holl András: *Tudományos kommunikáció a XXI. században – Open Science. Magyar Tudomány*, 2016/3. 307-316. Az Open Science téma kapcsán felmerülő „ragadozó folyóiratok” problémájáról Juhász Attila konferenciaelőadásának videója: <https://kifu.videotorium.hu/hu/recordings/32504/parazita-folyoiratok-a-tudomanyos-vilag-ragadozo>.

Irodalomjegyzék

- András Csaba: Ki kell purgálni a kapitalizmust a szellemtudományokból. *Apertúra*, 2018. ősz. URL: <https://www.apertura.hu/2018/osz/andras-ki-kell-purgalni-a-kapitalizmust-a-szellemtudomanyokbol/>
<https://doi.org/10.31176/apertura.2018.14.1.3>
- Burdick, Alan: Looking for Life on a Flat Earth. *New Yorker*, 2018. május 30. URL: <https://www.newyorker.com/science/elements/looking-for-life-on-a-flat-earth>
- Eagleton, Terry: The Slow Death of the University. *The Chronicle of Higher Education*, 2015. április 6.

- Felski, Rita: Introduction. *New Literary History*, 2016/2, 3. 215-229.
<https://doi.org/10.1353/nlh.2016.0010>
- Holl András: Tudományos kommunikáció a XXI. században – *Open Science*. *Magyar Tudomány*, 2016/3. 307-316.
- Kofman, Ava: Bruno Latour, the Post-Truth Philosopher, Mounts a Defense of Science. *New York Times Magazine*, 2018. október 25. URL:
<https://www.nytimes.com/2018/10/25/magazine/bruno-latour-post-truth-philosopher-science.html>
- Latour, Bruno és Steve Woolgar: *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills, Sage Publications, 1979.
- Latour, Bruno: *Pandora's hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1999. 2.
- Sokal, Alan: A Physicist Experiments with Cultural Studies. *Lingua Franca*, 1996. május-június. 62-64.
- Turner, Victor: Liminal to Liminoid, in Play, Flow and Ritual. *Rice University Studies: The Anthropological Study of Human Play*, 1974/60.3. 53-92.
- Waters, Lindsay: A Call for Slow Writing. *Inside Higher Ed*, 2008. március 10. URL:
<https://www.insidehighered.com/views/2008/03/10/call-slow-writing>

© Apertúra, 2019. tavasz | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2019/tavasz/on-hisz-a-valosagban-bevezetes-a-tudomany-tudomanypolitika-menedzsment-cimu-szamhoz/>

Apertura.hu

Image not found or type unknown